

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

КУРНЯК ЛАРИСА МИКОЛАЇВНА

УДК 37.504

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В
СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті вищої освіти Академії педагогічних наук України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор,
академік АПН України, Заслужений діяч науки і техніки України
Андрущенко Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, ректор, м. Київ.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Хилько Микола Іванович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри політології;

кандидат філософських наук
Похресник Анатолій Костянтинович,
Київський технікум електронних приладів, директор.

Провідна установа: Центр гуманітарної освіти Національної академії наук України,
кафедра філософії науки і культурології, м. Київ.

Захист відбудеться “ 03 ” квітня 2007 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М.П.
Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “ 13 ” лютого 2007 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Матюшко Б.К.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Формування екологічної культури молоді, особливо студентів, належить до найбільш відповідальних і актуальних завдань сучасної соціально-філософської теорії і практики саме тому, що від свідомості, цінностей і культури студентської молоді – майбутніх керманців виробництва, вчителів та вихователів – буде, (коли б чи не в першу чергу), залежати якість і безпечність виробничих процесів і життєвого середовища, самопочуття людини, ефективність використання природних ресурсів, тривалість життя людства як цивілізації. Екологічна парадигма визначає характер, інтенсивність і напрями взаємодії людини і природи й від того, з якою свідомістю, почуттями і волею людина підійде до цієї взаємодії, безпосередньо залежить те, яке майбутнє вона підготує для себе, своїх дітей та онуків. Зрозуміло, екологічна культура не формується самоплинно; вона постає як результат цілеспрямованої, систематично організованої загальної (та екологічної) освіти і виховання, свідомої роботи над собою кожною особистістю. Вивчення особливостей цього процесу на кожному з етапів суспільного поступу є нагальним завданням сучасної соціальної теорії і практики. Останнє обумовило вибір теми даного дослідження й основні напрями її теоретичної розробки.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в Україні склалась вкрай загрозлива екологічна ситуація. Практично мова йде про “зону екологічного лиха”, в яку перетворився донедавна квітучий і благодатний край з оптимальними природними умовами і значним рекреаційним потенціалом. Внаслідок бездумного господарювання, нераціонального використання природних ресурсів, перенасичення водних і земельних ресурсів залишками та відходами хімічного, металургійного, гірничорудного і т.п. виробництва, особливо радіоактивними викидами Чорнобильської АС, Україна перетворилась в одну з екологічно найбрудніших країн європейського простору. Без нагальних еколого-забезпечуючих змін, спрямованих на радикальне оздоровлення природи і суспільства, відвернути екологічну катастрофу, здається, майже неможливо. В свою чергу, зазначені зміни мають впроваджувати фахівці, які володіють екологічною свідомістю і культурою, відчують глибоку “виснаженість природи” й силу “людського фактору”, що повинен прийти їм на допомогу. Формування культури і дії природозахисного мислення якраз і викристалізовується як завдання, на якому мають бути зосереджені найбільш дієздатні теоретичні і практичні сутнісні сили людини і суспільства. Дослідження цієї проблеми має теоретичний і практичний сенс.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Проблеми екології, формування екологічної культури осмислювалися та обговорювалися багатьма дослідниками. Серед них, насамперед, слід назвати таких вчених, як Н.Депенчук, П.Водоп'янов, М.Голубць, Р.Карпінська, М.Михальченко, А.Мозелов, С.Мороз, А.Нагорна, М.Огняник, М.Тарасенко, Ю.Шеляг-Сосонко.

У контексті соціальної філософії ця проблема осмислювалась у публікаціях В.Андрущенка, Г.Бачинського, М.Будика, С.Валентя, С.Васюти, В.Вернадського, Е.Прусова, А.Гори, І.Грабовського, Л.Губерського, Г.Доброва, Н.Достовалової, В.Касьяна, М.Кисельова, В.Князева, О.Колбасова, В.Комарова, Б.Коммонера, К.Кондратьєва, П.Куусі, Д.Ліхачова, А.Лоя, Г.Марчука, Д.Медоуза, М.Мойсеєва, Ю.Одума, П.Олдака, Р.Перелета, А.Печчеї, Е.Піанки, Т.Пікашової, М.Реймерса, У.Рукельхауза, В.Соколова, М.Тарасенка, А.Урсула, С.Хантінгтона, Г.Хефлінга та інших відомих вітчизняних та іноземних учених.

Знаковими, та (у відомому сенсі) методологічними для нашого дослідження є роботи видатного українського природодослідника і філософа В.Вернадського, зокрема, його праці “Філософські думки натураліста”, “Біосфера й ноосфера”, “Роздуми натураліста”, “Проблеми біогеохімії” та ін. Опорним є положення В.Вернадського про діяльність людини як продовження життєдіяльності біосфери; духовної єдності людства у ноосфері; становлення гуманістичного світогляду; його формування засобами освіти, що здійснюється в контексті розвитку матеріальної й духовної культури.

Цінним джерелом для нашого дослідження є книга В.Крисаченка та М.Хилька “Екологія. Культура. Політика”, в якій розкриваються основні категорії екології як цілісного знання про життя, а також структура та основні принципи функціонування екологічних систем. Розглянуто феномен біосфери як цілісної системи, здатної до саморегуляції та самовідтворення, показано основні форми втілення живої речовини. Автори аналізують механізм відносин людини і біосфери та явища, викликані такою взаємодією. Важливим є обґрунтований у книзі підхід до феномена екологічної культури як до людської діяльності. Автори розглядають предметні та світоглядно-ціннісні засади традиційної екологічної культури, простежують різноманітні аспекти та обставини екологізації людської діяльності в контексті відновлення екологічної культури суспільства. Детально аналізуються діяльнісні виміри реалізації екологічної культури та екологічної політики. Розглядається практичне значення таких засобів формування свідомої екологічної діяльності, як екологічна освіта, виховання та формування екологічної свідомості.

Подібне ж значення мають для нашого дослідження монографії А.Толстоухова і М.Хилька “Екобезпечний розвиток: пошуки стратегії” (2001), Ю.Шемшученка “Правовые проблемы экологии” (1989), М.Тарасенка “Природа, технология, культура. Философско-мировоззренческий анализ” (1985), А.Печчеї “Человеческие качества” (1980), В.Костицького “Екологія перехідного періоду. Право. Держава. Економіка” (2003).

Разом з тим, незважаючи на досить помітний доробок наукових публікацій, не всі аспекти процесу формування екологічної культури студентської молоді висвітлені в них достатньо повно. Насамперед, на наш погляд, потребує уточнення вихідне і опорне поняття – “екологічна культура”; структура та основні її функції, роль екологічної культури в збереженні цивілізації. Недостатньо розглядається питання про роль екологічної культури в системі цінностей студентської молоді; особливості її формування засобами навчального процесу та в позаурочний час. Практично випали з поля зору дослідників і такі проблеми, як роль екологічної практики, утвердження екологічних пріоритетів у процесі практичної діяльності студентів (будівельні загони, різноманітні роботи у сфері сільськогосподарського виробництва тощо). Потребує пояснення і те, чому саме екологічні пріоритети найбільш активно єднають сучасну студентську молодь в системі політичної участі. Враховуючи актуальність та недостатню розробленість тематики, автор обрав її в якості предмета безпосереднього теоретичного аналізу.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов’язаний з темою дослідження відділу змісту, філософії та прогнозування вищої освіти Інституту вищої освіти АПН України - “Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку XXI століття” (0103U000960, № 44 від 06.03.2003 року).

Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради інституту вищої освіти АПН України від 26 вересня 2005 року (протокол № 6 п. 3.6).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є аналіз сучасного стану та особливостей формування екологічної культури студентської молоді в Україні в період системних трансформацій суспільства.

Досягнення цієї мети потребує розв’язання таких дослідницьких завдань:

- проаналізувати стан розробки даної тематики в сучасній світовій і вітчизняній літературі;
- уточнити зміст і значення поняття “екологічна культура” в структурі ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді;
- здійснити аналіз механізмів та узагальнення досвіду формування екологічної культури студентів засобами навчально-виховного процесу;

- виявити “вузькі” місця та суперечності цього процесу, обґрунтувати шляхи та засоби їх уникнення;

- проаналізувати можливості позанавчальних засобів та технологій формування екологічної культури студентської молоді, уточнити шляхи та особливості використання цих можливостей в практиці виховної та соціальної роботи у сучасному вищому закладі освіти.

Об’єкт дослідження – екологічна культура особистості.

Предметом дослідження є процес і механізм формування екологічної культури у студентської молоді в сучасній Україні.

Методи дослідження. Головним методологічним інструментарієм дослідження є фундаментальні основи наукового аналізу, зокрема: діалектичний, герменевтичний, порівняльний, структурно-функціональний та інші методи. Автор намагався використовувати їх у взаємозв’язку і взаємодоповненні, що дозволило виявити суперечності досліджуваних проблем, причини, які до цього спонукають, чинники та умови розв’язання суперечностей, здійснити на цій основі відповідний прогноз розвитку ситуації в майбутньому.

На основі *структурно-функціонального методу* автором проаналізовані структура ціннісних орієнтацій студентської молоді, їх функціональні взаємозв’язки та залежності, місце та роль в них екологічних цінностей. *Герменевтичний метод* дав змогу проникнути в сутність екологічної культури як соціокультурного феномена, що розгортається на основі діяльності людини й має гуманістичну спрямованість. *Порівняльний* - дозволив порівняти характер і ефективність формування екологічної культури у вітчизняних та зарубіжних вищих закладах освіти різного типу. *Прогностичний* - був використаний з метою опрацювання можливих моделей і технологій формування екологічної культури студентської молоді.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз проблем формування екологічної культури студентської молоді в умовах системних трансформацій в сучасній Україні, виявлені особливості цього процесу, засоби та технології. В цьому контексті сформульовані такі основні результати даного доробку, які характеризуються науковою новизною, розкривають базову концепцію дисертації і виносяться на захист:

1. Узагальнено теоретико-методологічні засади визначення змісту поняття “екологічна культура”, вихідними у визначенні якого є поняття “природа” і “культура”. Поглиблено аналіз понятійного апарату, зокрема запропоновано авторське визначення поняття “екологічна культура студентської молоді” як багатомірний комплекс духовної

культури особистості, який включає три взаємопов'язаних компоненти: екологічні знання, екологічні почуття і екологічна діяльність.

2. Дістало подальшого розвитку діяльнісний контекст поняття “екологічна культура”: з одного боку, як сукупність природо-, соціо- і культуро- зберігаючих (захищаючих, підтримуючих) дій та технологій, які забезпечують стійку рівновагу в системі “людина-довкілля”, реалізацію людського підходу до здійснення всіх видів людської діяльності; з другого – усвідомлення її як теоретичної галузі знань про місце людини в біосфері як істоти, засобами діяльності якої врівноважується життєдіяльність біосфери;

3. На новому рівні дана оцінка ціннісного значення поняття “екологічна культура”, доведено, що вона займає провідне місце в структурі соціокультурних орієнтацій сучасної студентської молоді, яка прагне підпорядкувати її формуванню всі наявні та перспективні можливості навчально-виховного процесу та позанавчальних технологій;

4. Вперше на основі аналізу наявного стану формування екологічної культури студентів виявлено низку суперечностей, розв'язання яких дозволить інтенсифікувати цей процес, вивести його на більш високий рівень організації. До таких суперечностей належать, зокрема: 1) низький рівень наявності екологічної проблематики в структурі навчальних курсів та спецкурсів; 2) низька зацікавленість педагога в актуалізації екологічного аспекту навчального процесу; 3) хаотичний зв'язок навчального процесу з практичним втіленням екологозабезпечуючих технологій; 4) загальна невпорядкованість (невизначеність) місця (обсягу, значення) курсу екології в структурі навчального плану вищого навчального закладу; 5) низька забезпеченість студентів навчальною і науково-теоретичною літературою;

5. Запропоновано авторський підхід до розв'язання суперечностей щодо формування екологічної культури студентів. Це більш повна змістовна насиченість навчальних курсів екологічною проблематикою; введення в навчальний процес особливого навчального курсу з екології та його стратифікації відносно майбутньої професії молодого спеціаліста; екологічна підготовка та перманентна перепідготовка викладачів; залучення до формування екологічної культури позанавчальних технологій і засобів, зокрема, в канікулярний період, під час підробітків студентів у поза-навчальний час.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в подальшій розробці соціально-філософських проблем, що стосуються екологічного світогляду та культури, особистісного буття, творчої активності, самопізнання студентської молоді; можуть слугувати у якості підґрунтя для оцінки

тенденцій, динаміки ціннісних змін, що домінують нині у студентському середовищі; можуть бути застосовані при викладанні відповідних тем у курсах соціальної філософії, етики та естетики, світової культури, культурології, спецкурсах. Положення дослідження будуть корисні при створенні програм, методик, підручників, посібників з екології та культури. Матеріали дисертації можуть бути використані і в організації соціальної і культурно-виховної роботи в студентському середовищі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження викладені у публікаціях автора, у виступах та доповідях на науково-практичних конференціях, семінарах та симпозіумах, зокрема, в секційній доповіді “Екологічна парадигма державотворення та освіта” на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Сучасний стан і тенденції розвитку вищої освіти в Україні: філософські аспекти” (м. Івано-Франківськ, 13-15 січня 2006 р.); ряді теоретичних (підсумкових) семінарів в Інституті вищої освіти АПН України; висвітлювались у виступі автора як учасника Других міжнародних Драгоманівських читань (м. Київ, вересень, 2006р.) в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 4 статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, і 3 тезах виступів на наукових конференціях.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, 4-х розділів, висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації складає 175 сторінок, із них обсяг основного тексту – 159 сторінок, список використаних джерел включає 179 найменувань обсягом 17 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У “**Вступі**” обґрунтовується актуальність дослідження, аналізується рівень та напрями наукової розробки тематики, окреслено мету, об’єкт та предмет дослідження, розкрито методологію та наукову новизну, практичну та теоретичну значимість дисертації, викладені дані про апробацію дослідження.

У першому розділі – “**Теоретико методологічні засади дослідження екологічної культури**” – підкреслюється, що вихідними у теоретико-методологічному дослідженні екологічної культури є поняття “культура” і “природа”. Природа як весь матеріально-енергетичний світ Всесвіту, як сукупність природних умов існування людського суспільства, безпосередньо (прямо чи опосередковано) пов’язана з культурою, яка відображає історично відповідний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини. Культура – це напружений пошук людством людської міри природного і природної міри людського, з тим щоб піднятися до універсальної міри в лоні

якої долаються їх обмеженість. Культура в цьому розумінні є людське відношення людини до природи. Чим далі культура у своєму розвитку відривається від природи, тим більше міра гармонійності їхнього співвідношення стає мірою культурності людського існування.

Культура завжди була важливою умовою розвитку суспільства, будучи якісно особливим засобом реалізації цього процесу. В умовах, коли діяльність людини в біосфері може бути порівняна за результатами з геологічними факторами в перетворенні земної оболонки (В.Вернадський), наслідком якої і стала глибока екологічна криза, культура вперше в історії людства повинна виступити у новій ролі, ставши засобом самозбереження суспільства, а саме – властивістю екологічного самозабезпечення. Культура вступає в екологічний стан свого розвитку, стає за великим рахунком – екологічною культурою.

Екологічна культура – це і процес і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, норм, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і ціннісного відношення до неї і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії і правил поведінки людини в оточуючому світі. Екологічна культура - це і знання основних закономірностей та взаємозв'язків у природі і суспільстві, переживання і переконання, діяльно-практичне ставлення до природи. Це – своєрідний “кодекс поведінки”, що лежить в основі екологічної діяльності.

Екологічна культура – багатомірний цілісний компонент інтелектуальної і духовної культури особистості, що забезпечує творчу самореалізацію в осмисленні і вирішенні екологічних проблем. Вона є інтегральною категорією, у структурі якої можна виділити перш за все три базових взаємопов'язаних і взаємопроникаючих компоненти: 1) екологічні знання: рівень екологічної освіти і просвіти (інтелектуальна компонента); 2) екологічна свідомість: емоційні почуття, морально-естетичні переживання (ціннісна компонента); 3) екологічна діяльність: відповідний запас практичних умінь, навичок у справі охорони природи (діяльнісна компонента).

Екологічна культура вбирає в себе найкращі гуманістичні та екофільні традиції колишньої культури та надає їм новий імпульс розвитку, суттєво поширюючи та одночасно конкретизуючи гуманістичний сенс людських дій, тому що в їхню орбіту має бути включена не тільки сфера соціальних, але й природних явищ, що складають середовище людського життя. У зв'язку з цим екологічна культура являє собою більш високу та досконалу форму розвитку гуманізму в цілому. Екологогуманне ставлення означає дбайливе ставлення до всіх форм життя та до умов, які його забезпечують. Сформованість такої культури визначатиме майбутнє цивілізації.

Розділ другий – **“Екологічна культура в структурі ціннісних орієнтацій студентів”** - присвячено аналізу ціннісних орієнтирів студентської молоді в сучасній

Україні. Сьогодні багато дослідників говорять про формування особливого типу людини – людини перехідного періоду, періоду швидкої зміни пріоритетних цінностей.

У цілому можна виділити три групи уявлень щодо природи і екологічної культури: антропоцентричні, екоцентричні, природоцентричні.

Для групи з антропоцентричними уявленнями характерна орієнтація на цінності матеріально забезпеченого життя та розваг, що є певним індикатором споживацької спрямованості. Зазначені термінальні цінності зміцнюються такими інструментальними, як вихованість, охайність, освіченість, відповідальність. Отже, ці важливі людські якості розглядаються респондентами лише як засоби досягнення мети забезпеченого, безтурботного життя. Така життєва позиція, безумовно, може бути основою для формування переконань у тому, що природа існує для задоволення тих чи інших прагматичних потреб людини, для отримання нею “корисного” продукту. Загалом можна стверджувати, що в розглянутій групі існує певна ціннісна база для трансформації антропоцентричних світоглядних уявлень у відповідні переконання.

Для групи з екоцентричними уявленнями характерна орієнтація на цінності життєвої мудрості та свободи. Це свідчить про переважаючу спрямованість на власний внутрішній світ, певне прагнення бути розумною, гармонійною, автономною особистістю. Термінальні цінності зміцнюються такими інструментальними, як раціоналізм, сміливість в обстоюванні поглядів. Загалом на такій ціннісній основі можуть формуватися переконання в тому, що розум людини не дає їй привілеїв щодо довкілля, що людина і природа є елементами єдиної системи, повинні розвиватися в єдності. Таким чином і в цієї групи існує певне психологічне підґрунтя для трансформації ексцентричних світоглядних уявлень у відповідні переконання.

У групі з природоцентричними уявленнями не виявилось характерних лише для неї ціннісних орієнтацій, які б вирізняли цю групу серед інших. Це певною мірою свідчить про те, що природо-центричні світоглядні уявлення не мають у свідомості підлітків і молоді ціннісної основи для трансформації в екологічні переконання. Вони є тільки знанням, яке за психологічною природою не може виконувати установчу та регулятивну функції в організації поведінки у довкіллі.

Формування екологічних цінностей студентської молоді взагалі, і кожного із її представників як особистостей зокрема, обумовлюється потребами практики, розвитком світової цивілізації, що підійшла до катастрофічної межі. Екологічна криза сьогодні охопила більшість регіонів планети. Руйнація життєтворчих основ існування людства набула глобального характеру, загрожуючи знищенням не лише людини, а всього живого на Землі. Традиційні методи взаємодії людини та природного середовища вичерпали себе.

Виникла нагальна потреба зміни основоположних парадигм існування людства. Кризова ситуація, яка склалася в країні, зумовлює необхідність переосмислення основних світоглядних орієнтацій, вимагає радикального вдосконалення людських якостей, поширення екологічної культури.

У третьому розділі – **“Формування екологічної культури студентів засобами навчального процесу”** – підкреслюється, що екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури, як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України (в тому числі через екологічне просвітництво за допомогою громадських екологічних організацій), екологізації навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту. Предметом екологічної педагогіки є проблема екологічного виховання та освіти, а предметом екології культури – проблема впливу природи на культуру, у вузькому розумінні – питання збереження культурного середовища.

Основною метою екологічної освіти є формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення та свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, і з іншого боку, виконувати інтегративну роль у всій системі освіти.

Одним із найважливіших факторів підвищення ефективності екологічного виховання є активне впровадження нових форм і методів навчання, загальної комп'ютеризації навчальних ігор, різних видів моделювання екологічних процесів чи ситуацій, проведення екскурсій на екологічні об'єкти, практичних, лабораторних робіт, спрямування діяльності таких організацій, як “Зелений світ” та інших організацій “зелених” тощо.

В четвертому розділі – **“Позанавчальні технології формування екологічної культури студентів”** – зазначається, що утвердження екологічних пріоритетів в процесі практичної діяльності студентів та позааудиторне екологічне виховання досягається за рахунок проведення зустрічей з провідними спеціалістами з екології і діловими людьми відповідних галузей; пропаганди екологічних та еколого-правових знань у різних галузях господарчого життя; наочності в аудиторіях, бібліотеках, читальних залах, кафедрах, гуртожитках; проведення диспутів з екологічних проблем, екскурсій до музеїв тощо. Ознайомлення з особливостями розвитку рідного краю, його біологічними, фізичними та

людськими ресурсами, самостійне вирішення практичних завдань з екології та розуміння себе як людини не тільки теоретично, а й практично – головні ланки формування екологічної свідомості.

Обговорення позитивних та негативних прикладів користування багатствами природи дозволяє формувати у студентів їхню власну дійову позицію, яка допомагає їм відстоювати питання екологічної безпеки, брати участь у різних товариствах, діяльність яких спрямована на збереження і відновлення екологічно чистих зон та утворення заповідників. Екологічно освічений та вихований будівельник не збудує дім, в якому стіни будуть випромінювати шкідливі для здоров'я мешканців речовини. Екологічно грамотний і вихований металург не дозволить зливати в море відходи підприємства. Екологічно грамотний інженер-автомобіліст буде працювати над удосконаленням пального. Для підготовки саме таких фахівців потрібно об'єднати зусилля в еколого-виховній роботі у аудиторії, на практиці та за межами навчального закладу.

ВИСНОВКИ

1. Вихідними у теоретико-методологічному дослідженні екологічної культури є поняття “культура” і “природа”. Природа як весь матеріально-енергетичний світ Всесвіту, як сукупність природних умов існування людського суспільства, безпосередньо (прямо чи опосередковано) пов'язана з культурою, яка відображає історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини. Культура - це напружений пошук людством людської міри природного і природної міри людського, з тим щоб піднятися до універсальної міри, в лоні якої долається їх обмеженість. Культура в цьому розумінні є людське відношення людини до природи. Чим далі культура у своєму розвитку відривається від природи, тим більше міра гармонійності їхнього співвідношення стає мірою культурності людського існування.

2. Культура завжди була важливою умовою розвитку суспільства, будучи якісно особливим засобом реалізації цього процесу. В умовах, коли діяльність людини в біосфері може бути порівняна за результатами з геологічними факторами в перетворенні земної оболонки (В.Вернадський), наслідком якої і стала глибока екологічна криза, культура вперше в історії людства повинна виступити у новій ролі, ставши засобом самозбереження суспільства, а саме - властивістю екологічного самозабезпечення. Культура вступає в екологічний стан свого розвитку, стає за великим рахунком - екологічною культурою.

3. Екологічна культура - це і процес і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, норм, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і ціннісного відношення до неї і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії і правил поведінки людини в оточуючому світі. Екологічна культура - це і знання основних закономірностей і взаємозв'язків у природі і суспільстві, переживання і переконання, діяльно-практичне відношення до природи. Це – своєрідний “кодекс поведінки”, що лежить в основі екологічної діяльності.

4. Екологічна культура - багатомірний цілісний компонент інтелектуальної та духовної культури особистості, що забезпечує творчу самореалізацію в осмисленні і вирішенні екологічних проблем. Вона є інтегральною категорією, у структурі якої можна виділити перш за все три базових взаємопов'язаних та взаємопроникаючих компоненти: 1/ екологічні знання: рівень екологічної освіти і просвіти (інтелектуальна компонента); 2/ екологічна свідомість: емоційні почуття, морально-естетичні переживання (ціннісна компонента); 3/ екологічна діяльність: відповідний запас практичних умінь та навичок у справі охорони природи (діяльнісна компонента).

5. Екологічна культура вбирає в себе найкращі гуманістичні та екофільні традиції колишньої культури та надає їм новий імпульс розвитку, суттєво поширюючи та одночасно конкретизуючи гуманістичний сенс людських дій, тому що в їхню орбіту має бути включена не тільки сфера соціальних, але й природних явищ, що складають середовище людського життя. У зв'язку з цим екологічна культура являє собою більш високу та досконалу форму розвитку гуманізму в цілому. Еколого гуманне означає дбайливе ставлення до всіх форм життя та дот умов, які його забезпечують. Сформованість такої культури визначатиме майбутнє цивілізації.

6. Екологічна ситуація в світі досить складна і потребує прийняття негайних заходів. Однак для можливості реалізації таких мір необхідно усвідомлення як студентською молоддю, так і всім суспільством глибини і важливості екологічних проблем, що назріли. Необхідно якісно змінити природу суспільства, необхідна нова цивілізація з іншим світоуявленням, для якої сукупність екологічних імперативів буде настільки ж органічно наявна, як і прагнення до збереження життя людини. Але для цього необхідно виховати таку цивілізацію. Сформувати певну екологічну культуру в основу якої покладати принципи гуманності мудрості. У такому разі екологічна культура стане принципом орієнтації цінностей суспільства і студентської молоді на захист природи, людини, суспільства, духовної сфери суспільства. Саме для цього необхідно розробляти і застосовувати якісно нові підходи і програми екологічної освіти, починаючи зі шкіл і

продовжуючи у вищих навчальних закладах, спрямовані на формування екологічного світогляду.

7. Утвердження екологічних пріоритетів у процесі практичної діяльності студентів та поза-аудиторне екологічне виховання досягається за рахунок проведення зустрічей з провідними спеціалістами з екології і діловими людьми відповідних галузей; пропаганди екологічних та еколого-правових знань у різних галузях господарчого життя; наочності в аудиторіях, бібліотеках, читальних залах, кафедрах, гуртожитках; проведення диспутів з екологічних проблем, екскурсій до музеїв тощо. Ознайомлення з особливостями розвитку рідного краю, його біологічними, фізичними та людськими ресурсами, самостійне вирішення практичних завдань з екології та розуміння себе як людини не тільки теоретично, а й практично – головні ланки формування екологічної свідомості.

8. Обговорення позитивних та негативних прикладів користування багатствами природи дозволяє формувати у студентів їхню власну дійову позицію, яка допомагає їм відстоювати питання екологічної безпеки, брати участь у різних товариствах, діяльність яких спрямована на збереження і відновлення екологічно чистих зон та утворення заказників і заповідників. Екологічно грамотний й вихований будівельник не побудує дім, у якому стіни будуть випромінювати шкідливі для здоров'я мешканців речовини. Екологічно грамотний і вихований металург не дозволить зливати в море відходи підприємства. Екологічно грамотний інженер-автомобіліст буде працювати над удосконаленням пального. Для підготовки саме таких фахівців потрібно об'єднати зусилля в еколого-виховній роботі в аудиторії, на практиці, та за межами навчального закладу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Формування екологічної культури як пріоритет сучасної освітньої політики // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – Випуск 56. – 2006 – С. 223-227.
2. Екологічна культура: поняття і реальність // Вища освіта України. - К., 2006 – № 3(21). – С. 32–37.
3. Позанавчальні технології формування екологічної культури особистості // Вища освіта України. - К., 2005 – № 4 (14). – С. 152-160.
4. Екологічна культура в системі цінностей студентської молоді // Вища освіта України. - К., 2006 – № 1(15). – С. 166-174.

АНОТАЦІЯ

Курняк Л.М. Формування екологічної культури студентської молоді в умовах системних трансформацій в сучасній Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук із спеціальності 09.00.10 – філософія освіти. Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України, Київ, 2007.

Захищаються результати дослідження, в ході якого здійснено аналіз сучасного стану та особливостей формування екологічної культури студентської молоді в Україні в період становлення ринкових відносин. В дисертації виявлено, що найбільш продуктивними і евристичними є підходи, що базуються на діяльній платформі наукового пізнання. Саме вони дозволяють виокремити поняття екологічної культури, з одного боку, як сукупність природо-, соціо- і культуро- зберігаючих дій та технологій, забезпечують стійку рівновагу в системі “людина-довкілля”, реалізацію людського підходу до здійснення всіх видів людської діяльності; з другого – усвідомити її як теоретичну галузь знань про місце людини в біосфері як істоти, засобами діяльності якої урівноважується життєдіяльність біосфери. Автором доведено, що у ціннісному значенні “екологічна культура” займає провідне місце в структурі соціокультурних орієнтацій сучасної студентської молоді, яка прагне підпорядкувати її формуванню всі наявні та перспективні можливості навчально-виховного процесу та позанавчальних технологій.

Ключові слова: екологічна культура, системна трансформація, екологозабезпечуючі технології, студентське середовище.

АННОТАЦІЯ

Курняк Л.М. Формирование экологической культуры студенческой молодежи в условиях системных трансформаций в современной Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Институт высшего образования Академии педагогических наук Украины, Киев, 2007.

Защищаются результаты исследования, в ходе которого осуществлен анализ современного состояния и особенностей формирования экологической культуры студенческой молодежи в Украине в период становления рыночных отношений. В диссертации выявлено, что наиболее продуктивными и эвристическими есть подходы, которые базируются на деятельной платформе научного познания. Именно эти подходы выделяют понятие экологической культуры, с одной стороны, как совокупность природо-,

социо- и культуро- сохраняющие действия и технологии, обеспечивают стойкое равновесие в системе “человек – окружающая среда”, реализацию человеческого подхода к осуществлению всех видов человеческой деятельности; с другой – осознать ее как теоретическую область знаний о месте человека в биосфере как существа, средствами деятельности которого уравнивается жизнедеятельность биосферы. Автором доказано, что в ценностном значении “экологическая культура” занимает ведущее место в структуре социокультурных ориентаций современной студенческой молодежи, которая стремится подчинить ее формированию все имеющиеся и перспективные возможности учебно-воспитательного процесса и внеучебных технологий.

Автором на основе анализа формирования экологической культуры студентов выявлены множество разногласий, решение которых разрешит интенсифицировать этот процесс, вывести его на более высокий уровень организации. К таким разногласиям принадлежат, в частности: 1) низкий уровень наличия экологической проблематики в структуре учебных курсов и спецкурсов; 2) низкая заинтересованность педагога в актуализации экологического аспекта учебного процесса; 3) хаотическая связь учебного процесса с практическим воплощением экологообеспечивающих технологий; 4) общая неустроенность (неопределенность) места (объема, значения) предмета экологии в структуре учебного плана высшего учебного заведения; 5) низкая обеспеченность студентов учебной и научно-теоретической литературой.

В работе предложен авторский подход к решению разногласий относительно формирования экологической культуры студентов. Это более полная содержательная насыщенность учебных курсов экологической проблематикой; введение в учебный процесс особого учебного курса по экологии и его стратификации относительно будущей профессии молодого специалиста; экологическая подготовка и перманентная переподготовка преподавателей; привлечение к формированию экологической культуры внеучебных технологий и средств, в частности, в каникулярный период, во время подработок студентов у внеучебное время.

Ключевые слова: экологическая культура, системная трансформация, экологообеспечивающие технологии, студенческая среда.

ANNOTATION

Kurnyak L.M. Formation of the ecological culture of the student-youth in the conditions of the systemic transformation in the modern Ukraine. – Manuscript.

Thesis on obtaining a candidate degree in Philosophy, specialty – 09.00.10 – Philosophy of Education. Institute of Higher Education of the Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Kyiv, 2007.

Thesis presents an analysis of the contemporary state and peculiarities in formation of the ecological culture of the student-youth in the period of the market relation development in Ukraine. It is shown that the most productive and heuristic are approaches grounded on activity platform of scientific cognition. They, in particular, allow distinguishing the notion of “ecological culture” as an aggregate of naturally-, socio-, and culturally- keeping actions and technologies, which provide a firm balance in the “man-environment” system, realization of the human-being approach to the conduction of various human-being activities from one side, and from the other – allow comprehending its theoretical sphere of knowledge about the place of the human-being in biosphere as a creature, an activity of which creates the balance in a biosphere vitality. The author proved that in the value meaning “ecological culture” takes the leading role in the structure of socio-cultural orientations of the modern student-youth wishing to subordinate to their formation all the existing and perspective possibilities of the educational process and extracurricular technologies.

Key words: ecological culture, systemic transformation, ecologically-keeping technologies, student environment.